

наєвська]. – К.: Веселка, 1990. – 431 с.

11. Соціально-побутова казка [збірник текстів / упорядник та автор вступної статті О.Ю. Бріцина]. – К.: Дніпро, 1987. – 282 с.

12. Героїко-фантастичні казки [збірник текстів / [упорядник та автор вступної статті І.П. Березовський]. – К.: Дніпро, 1984. – 366 с.

13. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультуроология. Ценностно-смысловое пространство языка [учебное пособие] / Н.Ф. Алефиренко. – М.: Флинта, Наука, 2010. – 288 с.

14. Мойсієнко А.К. Мова як світ світів. Поетика текстових структур: [наукове видання] / А.К. Мойсієнко. – Умань : РВЦ «Софія», 2008. – 280 с.

УДК 10.02.04

Жуковська К.В.
(Київ, Україна)

КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ АСПЕКТІВ СПРИЙНЯТТЯ ЛІТОТИЧНОГО ВИСЛОВЛЮВАННЯ

Статтю присвячено розгляду характерних підходів у когнітивній лінгвістиці, що сприяють вивченню аспектів сприйняття літоти. Проводиться аналіз існуючих досліджень у когнітивній лінгвістиці, що дозволяють класифікувати літоту з погляду цієї лінгвістичної дисципліни. Описуються особливості та труднощі інтерпретації літоти в контексті.

Ключові слова: літота, когнітивна лінгвістика, модульний підхід, холистичний підхід, когнітивна модель, інтертекстуальність, категоріальність, образні моделі.

Статья посвящена рассмотрению характерных подходов в когнитивной лингвистике, способствующих изучению аспектов восприятия литоты. Проводится анализ существующих исследований в когнитивной лингвистике, позволяющих классифицировать литоту с точки зрения этой лингвистической дисциплины. Описываются особенности и трудности интерпретации литоты в контексте.

Ключевые слова: литота, когнитивная лингвистика, модульный подход, холистический подход, когнитивная модель, интертекстуальность, категоричность, образные модели.

The article is dedicated to specific approaches in cognitive linguistics that facilitate the study of aspects of Litotes' perception. The analysis of the researches in cognitive linguistics helps in classification of this figure of speech. The features and difficulties of interpretation of Litotes in context are described.

Key words: Litotes, cognitive linguistics, modular approach, holistic approach, cognitive model, intertextuality, domain, figurative model.

Мета статті полягає у дослідженні проблемних питань щодо визначення способів класифікації аспектів сприйняття літоти з погляду когнітивної лінгвістики та в спробі сформувати когнітивну модель літоти за обґрунтованими критеріями.

Актуальність. Літота є загальноживим мовним засобом, що використовується у всіх сферах спілкування, проте ефективність вживання цього засобу залежить від знання особливостей його сприйняття та впливу на реципієнта. Актуальність дослідження літоти з погляду когнітивної лінгвістики полягає в тому, що визначення та класифікації способів її впливу та когнітивного аналізу цієї фігури немає і в наш час, тому назріла необхідність визначитись з лінгво-когнівними методами осмислення літоти.

Об'єктом дослідження у цій статті обрано роботи мовознавців, що містять розгляд основних положень когнітивної лінгвістики, пов'язаних з методами і методикою аналізу літоти. Тому у цій статті пропонуються шляхи аналізу та розгляду літотичних висловлювань з погляду цієї лінгвістичної дисципліни.

Розгляду літоти сприяє чітке розуміння особливостей когнітивної лінгвістики, що дає змогу більш продуктивно та правильно визначити когнітивні класифікаційні ознаки літоти. Отже, спочатку слід провести екскурс у когнітивну лінгвістику, розглянувши розумову діяльність людини та специфіку огляду когнітивних процесів у лінгвістиці. За Кочерганом М.П., когнітивна лінгвістика розглядає мову у зв'язку з людиною, без якої виникнення й функціонування цієї системи було б неможливим [1 : 147].

Точка зору Р. Поснер (1989), що когнітивна наука частково посилається на розумову роботу як розрахунок, тобто, що розумова система пізнання людини працює за тими ж принципами, що комп'ютер, основною важливою характеристикою людського мислення та сприйняття інформації є значеннєвість [2 : 70 – 72]

Когнітивна лінгвістика, за О. Кіклевичем, вивчає семантичне “минуле” знаків, їхню ментальну основу, на якій ґрунтується певна номінація [3 : 3], тобто що зумовило використання певного виду висловлювання.

Г. Гадлер розрізняє два підходи до вивчення процесів мислення в когнітивній лінгвістиці – модульний та холистичний (modular; holistisch). В основі модульного підходу система мовного пізнання (sprachliche Kenntnissystem) та частин, що розглядаються як автономні субсистеми (модулі) пізнання. Бірвіш та Ланг розвинули на основі такого підходу дворівневу семантику, що розглядає два модулі аналізу речення: семантичний та концептуальний, - одиниці семантичної репрезентації речення виокремлюються концептуально в певному контексті, тобто, якщо йдеться про певну ситуацію чи предмет, то в різних контекстах будуть розглядатись різні значення цієї ситуації чи предмету. Холистичний підхід розглядає мову не як незалежну субсистему пізнання, а як явище, що супроводжує процес пізнання, а граматику та лексику є результатом пізнавальних процесів, та для конструювання досвіду важливими є граматичні структури. Мовне знання, тобто структури та категорії семантики, синтаксису, морфології та фонології, формуються на основі когнітивного опрацювання специфічних виражень в певних ситуаціях [4 : 27 – 28]. В основі модулярного підходу знаходиться мовна система знань з такими компонентами, як фонологія, синтаксис та семантика, що виглядає як закріплений у мозку модуль, при чому мова є також функціональною системою, яка складається з системи знань та механізмів реалізації [5 : 2].

Важливим у сприйнятті висловлювань, що містять літоту, є їх розуміння. Таке розуміння можна визначити, спираючись на думку А. А. Реана, що воно пов'язане з когнітив-

ними процесами, які є сукупністю процесів, що забезпечують перетворення сенсорної інформації від моменту потрапляння стимулу на рецепторні поверхні до отримання відповіді у вигляді знання [6 : 453].

Сама мова як носій значення є когнітивним феноменом, відокремлено у своєму фонетичному чи візуальному (тобто у тексті) вираженні вона є об'єктивною, за Й. Айзенхут[7 : 54] . Значення їй надає читач, звертаючись до свого досвіду, про що говорив ще Лакофф, стверджуючи, що існує два світи, - один об'єктивний світ, що існує поза людьми і може існувати й без них, та інший, - соціальний, який створюємо ми, а пов'язують людину з реальним світом її тілесний та соціальний досвід, що існує та створюється у мозку. Що в свою чергу означає, що завдяки цьому досвіду людська ментальна система є організованою та структурованою, таким чином створюються концепти, - одиниці досвіду [8 : 5 – 6]. За цим принципом відбувається і розуміння літоти, в якій спостерігається різниця між ідеєю у мозку людини та словами, що вона використовує для більш влучного озвучення своєї ідеї. Основним фреймовим показником літоти є можливі варіанти озвучення фрази, що містить заперечення та має певний смисл. Але варіанти її озвучення та написання надаватимуть їй різних відтінків, в той же час асоціюючись з основним змістом фрази.

За принципами когнітивної лінгвістики літотичне висловлювання можна розглядати з точки зору реципієнта та адресата. Так, з позиції адресата літота набуває подвійного ефекту, - з одного боку вона має форму певного негативного значення, а з іншого, приховує конкретну інформацію, що мається на увазі. Для реципієнта, в свою чергу, форма вираження надає ідею початкового осмислення, а потім, коли висловлювання завершується, значення стає протилежним. Тобто літота має подвійний характер з точки зору когнітивної лінгвістики, поєднуючи в собі те, що припускається і те, що адресат хоче показати насправді.

Пошук значення є основним когнітивним принципом, вирішальною когнітивною особливістю людського буття. Цей принцип пролягає червоною ниткою у лінгво-когнітивному аспекті дослідження літоти, адже розуміння цього прийому як саме прийому літоти, а не заперечення залежить від наголосу в реченні, який ставить для себе читач, читаючи певний текст, чи розставляє мовець, несучи певну інформацію до слухача. Адже можна сказати просте речення «це непогано» з різними значеннями, чи маючи на увазі, що річ, про яку йдеться була насправді хорошою, чи то зі значенням, що це було ще гірше, ніж мовець чи письменник може собі дозволити назвати. Тут все залежить від інтонації та від контексту (при читанні).

У мові значення закодовані передусім у словниковому запасі [2 : 73], що в свою чергу підтверджується у розумінні літоти, що є кодуванням інформації.

Також при сприйнятті літотичного повідомлення адресатом “запускається” когнітивний механізм виникнення ефекту заперечення, тобто заперечення протилежного значення (друга фаза лінгвокогнітивного механізму, створення ефекту заперечення). Наприклад, Г. Манн, у “*Вірнопідданому*”, наголосив на тому, що Дідеріх привів кравчиню, доклавши певні зусилля, використовує літоту “*nichtohneMühegelangesihm*”[9 : 24 1](не без зусиль йому це вдалось). Сприймавши повідомлення, реципієнт, тобто читач, розуміє, що не так вже й просто було привести кравчиню, проте, читаючи далі, реципієнт має змогу зрозуміти, що літота тут виступила більш для підкреслення корисливого

характеру Дідеріха, ніж для показу великих зусиль його діяльності. У свою чергу, цю фазу сприйняття літотичного висловлювання можна поділити, використавши поділ фаз сприйняття гумористичного висловлювання А. С. Болдирєвої [10 : 11 – 13], на декілька етапів: несподіваний рефреймінг, ошукане сподівання, усвідомлення алогічності повідомлення та виникнення ментальної опозиції.

В. Еванс та М. Грін, посилаючись на Р. Лангакера стверджують, що одним з когнітивних підходів до аналізу мовних явищ з точки зору граматики є підхід, у якому мова (або граMATика думки) репрезентується у розумі мовця у вигляді реєстру символічних одиниць, – загальноприйнятних у певному суспільстві форм побудови мовлення [11 : 501]. За згаданим дослідженням, є очевидним, що вживання звичайного заперечення типу “це не важлива тема” (dasistkeinwichtigesThema) є більш прийнятним і сприймається реципієнтом безпосередньо, більш буквально, ніж висловлювання, - “це не неважлива тема” (d asistkeinunwichtigesThema[12 : 25], яке потребує більш детального обміркування та аналізу у мозку реципієнта.

Характеризуючи літоту з когнітивної точки зору, варто звернути увагу на когнітивний підхід О. Йекеля[3 : 9 – 10] у визначенні постулатів когнітивної теорії метафори, що настановує на використання певного принципу дослідження літоти та робить очевидним виокремлення певних положень, що надають змогу сформулювати когнітивну модель літоти:

- літота є фігурою загальноповживаною, тому що її можна зустріти як у класичній літературі (напр., у Ф. Шиллера, Е. М. Ремарка), так і в публіцистичних виданнях (напр., “derSpiegel”, “Focus” тощо) та у побутовому писемному та усному мовленні;

- креативність літоти полягає у тому, що спроба перефразувати літотичне висловлювання призводить до того, що втрачається суть та значення, вкладені адресатом, напр., “Imganzenahsienichtschlecht; besserjededenfallsdasganzeJahr, währendsiehiergewesenwar” [13 : 449] (В цілому вона виглядала непогано; принаймні краще, ніж протягом року, коли вона була тут). Якщо у висловлюванні замінити “nichtschlecht” на “gut” (добре), то втрачаться контекстне значення, що вона виглядала краще ніж раніше. Адже у цитаті не йдеться про те, що вигляд, який вона має зараз, є хорошим. За контекстом можна зробити висновок, що він є не дуже поганим і не дуже добрим, отже змінивши літоту на будь-яке інше більш конкретне означення, ми втратимо зміст висловлювання;

- необхідність використання літоти визначається її функцією зміни інтертекстуальності, яка полягає у зв’язку між конкретним змістом, (тим, що має на увазі адресат), та абстрактною завуальованою формою, (як прикрасив адресат свою думку), написаного, що у свою чергу дає змогу реалізувати найбільш доречно негативне, невідповідне певній ситуації або культурному рівню реципієнта ставлення адресата. Такий зв’язок є біофізичною властивістю людської свідомості, що забезпечує єдність та узгодження людського досвіду [3 : 10]. Прикладом інтертекстуальності може бути така цитата: “DraußenistesfürTypen, wiedzich, nichtganzungefährlich”[14 : 54](зовні для таких, як ти, - не без небезпек), - для пом’якшення рівня небезпеки для співрозмовника, адресат використав літоту, замість того, щоб сказати, що зовні все вкрай небезпечно та страшно;

- категоріальність визначається у групуванні літот за загальними понятійними категоріями когнітивної лінгвістики та реалізації літотичних висловлювань, що містять два типи образних моделей: початкову (справжній зміст написаного) та цільову (за-

кодоване висловлювання), - при чому реципієнта аналізує зміст цільової моделі через рівень набутого життєвого досвіду, що наводить його на початкову модель. Напр., "... dassSieimmerglauben, ichhabewasgegenihn. Er ist mir wahrhaftig nicht unsympathischer, als ich mir selbst bin"[9 : 186] (Ви завжди думаєте, що я маю щось проти нього. Він мені не подобається не більше, ніж я сам собі не подобаюся), - у цій цільовій моделі початкова модель є очевидною, і наводить на таку коротку проєкцію:

- адресатові не подобається певна особа;
- адресат приховує ступінь нелюбові до цієї особи від реципієнта, (намагаючись зберегти своє обличчя в очах реципієнта);
- адресат хоче справити враження на реципієнта (інакше не приховував би своє ставлення за кодованим висловлюванням);
- адресат погано ставиться до себе, (не виказуючи також наскільки він себе не любить (або ненавидить));

- двонаправленість полягає в тому, що початкове літотичне висловлювання не завжди може бути використаним як засіб інтерпретації цільового висловлювання, напр., "nichtslecht" (непогано), залежно від контексту може сприйматись як позитивна оцінка дій, або як завуальована негативна оцінка, асоціатами тут можуть бути або "дуже добре" (Patpokertegarnichtslecht[13 : 527] (Пат грала в покер зовсім непогано) або "дуже погано" (Esgingmirnichtslecht, ichhatteArbeit, ichwarkräftig, ichwurdenichtleichtmüde, ichwarheil, wiemandassonennt – abereswardochbesser, nichtallzuvielarübernachzudenken. Besondersnicht, wennmanalleinwar[13 : 11] (мені йшлося непогано, я мав роботу, я був міцний, я не швидко втомлювався, я був здоровий, як-то кажуть – але краще було про це не думати. Особливо наодинці) або ж іноді менш емоційне значення "так собі" (da sAlbumverkaufesnichtslecht, aberauchnichtgut. MitdemnächstenAlbum "Paradies", wo lledieBanddurchstarten[15 : 70] (альбом продавався не погано, але й не добре. З наступним альбомом "Paradies" група хотіла почати заново), тому літота не є "відкритим" для сприйняття засобом;

- варіативність літоти полягає в тому, що одна цільова модель може набувати кількох початкових значень, тобто осмислюватись залежно від контексту та сприйняття її реципієнтом;

- фокусування: за початковою предметною областю стоїть лише певний аспект цільової предметної області, що дає змогу використовувати кілька альтернативних цільових метафор, що висвітлювали б певний відтінок початкової моделі, напр., позитивна оцінка особи як початкова предметна область може мати такі цільові літотичні висловлювання: "eswarenkeineschlechtenLeute" [13 : 29]; "dermerktes, dassichkeindummerJungemehrbin" [9 : 66]; "insofernisterkeinschlechterGesprächspartnerfürSozialdemokraten" [16 : 32]; "ichwarnichtslecht. Ich bin nicht schlecht"[14 : 20]; "dabei konnte man Mirko keineswegs unwillig oder widerspenstig nennen"[17 : 4]; "er will mit Gerhard Schröder Tennis gespielt haben ("der ist nicht schlecht")"[18 : 44]; "Ich hoffe, dass Angela Merkel, die nicht dumm ist, das Licht sehen wird"[19 : 144].

Розуміння літотичного висловлювання не є абсолютним. Можна стверджувати, що при формулюванні такого висловлювання автор має на увазі певний ступінь наголошення на визначеній ситуації, бажаючи акцентувати більше або менше уваги на своїй точці зору, але життєвий досвід реципієнта відіграє важливу роль у розумінні, тому реципієнт

може сприймати інформацію зі своєї точки зору, надаючи іншого відтінку початковому формулюванню.

Таким чином, детальний аналіз основних досліджень з когнітивної лінгвістики дозволив нам узагальнити та класифікувати існуючі погляди, які є актуальними у типології літоти. Специфікою сприйняття літоти є контекстуальність та інтонація її вживання. Основними аспектами, що дозволяють нам розглянути літоту з лінгвокогнітивного погляду є вплив способу мислення на вживання літотичних висловлювань у тексті, урахування контекстів у ряді висловлювань з метою виокремлення справжнього значення літотичного висловлювання, вплив попереднього досвіду на сприйняття літоти, мотивація для побудови висловлювання з літотою. Характерними постулатами когнітивної характеристики літоти є загальноживаність, креативність, необхідність, категоріальність, двонаправленість, варіативність, фокусування.

Перспективним для подальшого дослідження літоти видається здійснення спроби розібрати складові літоти, з метою більш детального когнітивного аналізу та класифікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : [підручник] / Михайло Петрович Кочерган. - [2-ге вид., випр., доповнене]. - К. : Видавничий центр "Академія", 2006. - 464с.
2. Börner K. KognitiveLinguistikundFremdsprachenerwerb: dasmentaleLexikon / WolfgangBörner, KlausVogel. - [2.,überarb. Aufl.] - Tübingen: Narr, 1997. - 258S.
3. Jachnow H. Kognition, Spracheundphraseologische / parömiologischeGraduierung / [H. Jachnow, A. Kiklevic, N. Meckovskaja, B. Norman, J. Wingender]. - Wiesbaden : OttoHarrasowitzVerlag, 2005. - 403 s.
4. Gadler H. PraktischeLinguistik. EineEinführungindieLinguistikfürLogopädenundSprachheillehrer / HanspeterGadler. - [4.Aufl.] - Tübingen : Narr, 2006. - 270 s.
5. Gönc M. Kognitionswissenschaft – derStatusderSpracheimKognitionsystem / Mesut-Gönc, OrhanBozdemir. - [HauptseminararbeitausdemJahr 1996 imFachbereichGermanistik - Linguistik]. - München : GRIN Verlag, 2007. - 52 s.
6. Реан А. А. Психологияподростка / А. А. Реан. - [учебникподредакциейчленакорреспондентаРАО А. А. Реана]. - СПб : прайм-ЕВРО-ЗНАК, 2003. - 480 с.
7. Eisenhut J. KognitiveLinguistikinderLiteraturwissenschaft / JohannesEisenhut. - [Lizenzitarbeit]. - München : GRIN Verlag, 2007. - 125 s.
8. Pfeiffer F. GeorgeLakoffskognitiveTheorie (1987) undseinMetaphernbegriff / Felix-Pfeiffer. - München : GRIN Verlag, 2002. - 28 S.
9. Mann H. DerUntertan / MannHeinrich. - [Roman, 1.Aufl.]. - Berlin, Weimar : Aufbau-Verlag, 1969. 462 s.
10. Gansel C. TextsortenundSystemtheorie / ChristinaGansel. - Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2008. - 274 s.
11. Fix U. RhetorikundStilistik / Rhetoricandstylistics. B.2 RhetorikundStilistik : EininternationalshandbuchhistorischerundsystematischerForschung / UllaFix, AndreasGardt, JoachimKnappe. - Berlin : deGruyter, 2010. - 1422 s.
12. Neukirch R. DominanzdesaltenWestens / RalfNeukirch // DerSpiegel. - Hamburg : SPIEGEL-Verlag RudolfAugsteinGmbH&Co.KG, 2011. - Nr.21. - 154 s.

13. Remarque E. M. Drei Kameraden / Erich Maria Remarque. – [Roman]. – Köln : Kiepenheuer & Witsch, 1991. – S. 585
14. Gruber P. Das Gleichgewicht / Peter Gruber. – [eine Erzählung]. – Ebook, 2008. – 197 s.
15. Gutsch J. M. Dieersteduetsche Band / Jochen-Martin Gutsch // Der Spiegel. – Hamburg : SPIEGEL-Verlag Rudolf Augstein GmbH & Co. KG, 2010. – Nr. 39. – 198 s.
16. Hickmann C. Anallen Fronten / Christoph Hickmann // Der Spiegel. – Hamburg : SPIEGEL-Verlag Rudolf Augstein GmbH & Co. KG, 2009. – Nr. 53. – 152 s.
17. Zweig S. Schachnovelle / Stefan Zweig. – Frankfurt am Main : Fischer Verlag, 1974, 711. – 740. Tausend 1988. – 44 s.
18. Loll A. Gutes Gelingen / Anna Loll // Der Spiegel. – Hamburg : SPIEGEL-Verlag Rudolf Augstein GmbH & Co. KG, 2009. – Nr. 52. – 174 s.
19. Meyer C. Die Wissenschaftsfeind / Cordulla Meyer // Der Spiegel. – Hamburg : SPIEGEL-Verlag Rudolf Augstein GmbH & Co. KG, 2010. – Nr. 40. – 154 s.

УДК 811.112.2'373.7

*Шандрук Т.Ф.
(Київ, Україна)*

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМІЧНОЮ КОНОТАЦІЄЮ, ЯКІ ПОЗНАЧАЮТЬ ЗДІБНОСТІ ЛЮДИНИ, У НІМЕЦЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Стаття присвячена вивченню німецьких фразеологізмів з комічною конотацією, які позначають здібності людини. Автор дослідив їх культурно-національну семантику шляхом виявлення характеру взаємодії мовних і культурологічних чинників у їхній семантичній структурі. Таке дослідження допомагає краще зрозуміти національний характер та гумор німецького народу.

Ключові слова: *німецькі фразеологізми, комічна конотація, національно-культурні особливості, здібності людини.*

Статья посвящена изучению немецких фразеологизмов с комической коннотацией, которые обозначают способности человека. Автор исследовал их культурно-национальную семантику, определил характер взаимодействия языковых и культурологических факторов в семантической структуре этих фразеологизмов, что дает возможность лучше понять национальный характер и юмор немецкого народа.

Ключевые слова: *немецкие фразеологизмы, комическая коннотация, национально-культурные особенности, способности человека.*

The article deals with German phraseological units with comical connotation denoting human abilities. The author analyses the specificity of their cultural and national semantics as well as interaction of cultural and linguistic components in their semantic structure. Such research helps to understand German mentality and sense of humor better.

Key words: *German phraseological units, comical connotation, national and cultural specifications, person's ability.*

© Шандрук Т.Ф., 2012